

Suggested Citation: Cebeci, A. & Çelik, E. (2021), "Kapitalist Üretim İlişkilerinde Suriyeli Sığınmacıların Rolü: Şanlıurfa Örneği", *Fiscaoeconomia*, 5(1), 136-152.

Kapitalist Üretim İlişkilerinde Suriyeli Sığınmacıların Rolü: Şanlıurfa Örneği¹

The Role of Syrian Refugees in Capitalist Relations of Production: The Case of Sanliurfa

Ayşe CEBECİ², Emine ÇELİK³

Abstract

Immigration has various effects on regions that send or receive refugees. A number of studies have been conducted on these effects in different disciplines. The effects of Syrian refugees who were forced to flee their home country into Turkey due to conflict and chaos in 2011 in Syria on relations of production in the host country were analyzed in this study. The scope of the study consists of refugees in Sanliurfa city, which has been hosting the most Syrian refugees in Turkey. However, once refugees get involved in production relations, they affect the accumulation of both local workers and their employers. For this reason, different questionnaires were applied to migrant workers employed in the same workplace, local workers and employers employing both groups of workers in order to investigate all aspects of the phenomenon. Regarding the conceptual fact that capital accumulation can be achieved with the relative and absolute surplus-value increase in capitalist production relations, it has been aimed to identify what effects Syrian refugees have created at both stages through the data obtained from the field. It has been concluded that Syrian refugees, who have become expropriated as a result of forced migration, contribute to capitalist accumulation by both influencing the production of absolute and relative surplus value in terms of providing abundant and cheap labor required by the capital and by creating an effective demand for the goods produced during the realization phase.

Article History:

Date submitted:

30.11.2020

Date accepted:

27.12.2020

Jel Codes:

J01, J08, P10

Keywords:

International Migration, Capital Accumulation, Development, Labor, Capitalist Mode of Production, Surplus Value

¹ Çalışmanın saha uygulamaları "Suriyeli Sığınmacıların İstihdamı ve Emek Piyasasına Etkileri: Şanlıurfa Örneği" adlı proje kapsamında Harran Üniversitesi BAP birimi tarafından finanse edilmiştir. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılan "Suriyeli Sığınmacıların İstihdamı ve İşgücü Piyasasına Etkileri: Şanlıurfa Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden geliştirilerek hazırlanmıştır.

Etik Kurul Bilgileri: Harran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu, 25.10.2016 tarih ve 76244175-604-02-01 sayılı Kurul Kararı ile onaylanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Orcid No:0000-0003-2973-2021, 183171@gmail.com

³ Doktora Öğrencisi, Alaattin Keykubat Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, Orcid No:0000-0003-4731-9054, 195259001@org.alanya.edu.tr

Öz

Göç, göç alan ve göç veren bölgelerde çeşitli etkiler yaratır. Farklı disiplinler tarafından bu etkiler üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada ise Suriye’de 2011 yılında yaşanan iç çatışmalar ve savaştan kaçmak zorunda kalarak Türkiye’ye sığınan Suriyeli göçmenlerin geldikleri ülkenin üretim ilişkilerine etkileri analiz edilmiştir. Çalışmanın sahasını Türkiye’de en fazla Suriyeli göçmeni barındıran Şanlıurfa’daki göçmenler oluşturmaktadır. Göçmenler üretim ilişkilerine dahil oldukları anda hem yerel işçileri hem de işverenlerin birikimlerini etkilemektedirler. Bu nedenle olgunun tüm yönleri ile incelenmesi amacıyla aynı işyerinde istihdam edilen göçmen işçilere, yerel işçilere ve her iki işçi grubunu istihdam eden işverenlere farklı anketler uygulanmıştır. Kavramsal düzeyde, kapitalist üretim ilişkilerinde nispi ve mutlak artı-değer artışı ile sermaye birikiminin sağlanabileceğinden hareketle – sahadan elde edilen veriler ile- Suriyeli göçmenlerin her iki aşamada hangi etkileri yarattığı tespit edilmiştir. Zorunlu göçle mülksüzleşen Suriyeli sığınmacıların, hem sermayenin ihtiyaç duyduğu bol ve ucuz işgücü noktasında mutlak ve nispi artı değer üretimine etki ederek hem de realizasyon aşamasında üretilen mallara efektif talep yaratarak kapitalist birikime katkıda buldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Sermaye Birikimi, Emek, Kalkınma, Kapitalist Üretim İlişkileri, Artı-değer

Giriş

İnsanlar, tarih boyunca çeşitli sebeplerle göç etmişlerdir. Doğal afetler, savaşlar, açlık, kıtlık ve yoksulluk göçün nedenleri arasındadır. Göç edenlerin gittikleri yerlerde karşılaştıkları problemlerin başında uyum sorunları ve ekonomik sıkıntılar gelmektedir. Göçmenlerin istihdamı ve işgücü piyasasına etkileri ekonomik problemlerin başında geldiği için çalışmanın konusu da 2011 yılından beri Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasasına etkilerinin, Şanlıurfa ili ölçeğinde/özelinde incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın özgün yönlerinden biri Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasasına katılımlarının etkilerinin, hem aynı işyerinde çalışan yerel ve Suriyeli işgücüne hem de bu işçilerin her ikisini de istihdam eden işverenlere yapılan anketler ile tespit edilmiş olmasıdır. Böylece aynı sorulara farklı grupların verdiği cevaplar karşılaştırmalı olarak analiz edildiği gibi farklı gruplara farklı sorular da yöneltilmiştir.

Çalışmada öncelikle tarihsel süreçte yaşanan zorunlu göçlere kısaca yer verildikten sonra Suriye göçünün karakteri, yani hangi göç türü içerisinde incelenmesi gerektiği, belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde kapitalist birikim sisteminin işleyişi ile ilgili kavramsal çerçeve açıklanmıştır. Literatürden elde edilen kavramlar çalışmanın sahasını oluşturan veriler ile sınanmıştır. Bu amaçla Harran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’ndan 25.10.2016 tarih ve 76244175-604.02.01 sayılı etik kurul kararı ile onaylanan anketler uygulanmıştır. Anketler sonucunda elde edilen verilerin istatistik programları kullanılarak frekansları ve yüzdelik dilimleri hesaplanmıştır. Bu veriler ile Suriyeli göçmenlerin sermaye birikiminde hangi işlevleri üstlendiği açıklığa kavuşturulmuştur. Elde edilen veriler Suriyeli sığınmacıların hem “mutlak” ve “nispi artı değer” üretimine hem de realizasyon aşamasında kapitalist birikime nasıl katkı sağladığını ortaya koymuştur.

Uluslararası Göç ve Suriye Göçünün Niteliği

Göç, demografik, ekonomik ve sosyo-politik sebeplerden dolayı insan ve insan topluluklarının coğrafi olarak yer değiştirmesi ve bu yer değiştirme süreci bittikten sonra da etkileri devam eden bir süreçtir (Çakır, 2011). Başlangıçta iklim ve coğrafi koşulların etkisiyle yeni yaşam alanları aramak için yapılan göçler, sonrasında diğer yerleşik halkların topraklarından atılmaları veya köleleştirilmeleriyle sonuçlanmıştır (Naz, 2015). Sınıflı toplumların oluşumuyla birlikte yeni bir ivme kazanan göç hareketleri, köleci imparatorluklar arasında güç savaşlarının yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçte yerli halk köleleştirilmiş, öldürülmüş ya da göç etmeye zorlanmıştır (Ünlü, 2007). Fethedilen yerlerde yaşayan insanların köleleştirilerek başka yerlere gönderilmesi erken dönemde görülen emek göçünün en genel şeklidir (Castles ve Miller, 2008). 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden göçler çoğunlukla yeni sınır oluşumları, zorunlu nüfus değişimleri, savaşlar ve etnik soykırımlar sonucunda meydana gelmiştir (Özgür, 2016).

Zorunlu göçler kişinin iradesi dışında, başka güçlerin baskısı sonucu ortaya çıkmıştır. Terör, kan davaları, dini ve siyasi baskılar ile doğal afetler gibi nedenler insanları göç etmek zorunda bırakmıştır (Çelik, 2012). Tarihte görülen büyük göç hareketlerinin birçoğu zor yoluyla, gerçekleştirilmiştir. Babillerin, İbranileri yerlerinden edip sürgüne göndermeleri zorunlu göçün en iyi örneklerinden biridir. 15 milyona yakın Afrikanın 17. ve 18. yüzyıllarda Brezilya, Karayip ve Kuzey Amerika'ya köle olarak götürülmesi, 1947'de Hindistan'dan yaklaşık 7 milyon Müslümanın Pakistan'a götürülmesi tarihte görülen zorunlu göçlerin en önemli örneklerindedir (Apak, 2014).

Gönüllü ve zorunlu göç ayırımındaki en önemli faktör, yapılan göçün göç eden kişinin kendi iradesi dahilinde olup olmadığıdır. Literatürde ekonomik nedenlere bağlı olarak yapılan göçler gönüllü göçler olarak tanımlanmaktadır. Kişinin daha iyi yaşam standartlarına kavuşması, iyi bir eğitim alması gibi nedenler gönüllü göç etme kararının alınmasında etkilidir (Apak, 2014; Sert, 2016) şeklinde tespitler bulunmaktadır. Oysa bir kişinin kendini yeniden üretmek için ihtiyaç duyduğu geçim malları (gıda, barınma, sağlık, eğitim vb.) elde etme durumu elinden alınmışsa kişi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu ailesini geçindirmek için zorunlu olarak göç etmek durumunda kalacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ekonomik nedenlere bağlı olarak gerçekleştirilen gönüllü göçlerin de aslında bir zorunluluktan kaynaklandığı ve dolayısıyla zorunlu göç olarak değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Düzenli ve düzensiz göç ayırımında ise, göç edenler, gittikleri ülkede kalabilmek için gerekli ikamet ve çalışma izinlerine sahipse düzenli göç; değilse düzensiz göçten bahsedilir (İçduygu ve Aksel, 2012). Suriye göçünün karakterine bakıldığında Suriyelilerin iç savaş dolayısıyla can güvenliğini sağlamak amacıyla Türkiye'ye gelmek zorunda kaldıkları ve bu gelişler sırasında hiçbir yasal izine sahip olmadıkları görülmektedir. Ayrıca bu gelişlerin büyük boyutlarda (kitlese) olması Suriye göçünün zorunlu ve kitlese/düzensiz göç türü içerisinde incelenmesini gerektirmektedir.

Ayrıca Suriye göçü sonucu göç eden Suriyelilerin neden göçmen veya mülteci değil de sığınmacı olarak değerlendirildiğinin de açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramları çoğu zaman birbiri yerine kullanılmakla beraber özünde bazı farklılıklar barındırmaktadır. Sığınmacı, mülteci statüsü elde etmek amacıyla göç ettiği ülkeye yasal başvuruda bulunan, ancak başvurusu henüz kabul edilmeyen ve o ülke vatandaşı olmayan kişiler için kullanılan bir kavramdır. Geçici bir statüye sahip olan sığınmacılar geldikleri

ülkeye iade edilemezler. Sığındıkları ülke haklarındaki yasal incelemeyi bitirene dek onlara hem yerleşim izni vermek hem de asgari yaşam standardı sağlamakla yükümlüdür (Demir vd., 2017). Göçmen kavramı ise iki temel noktada mülteci ve sığınmacı kavramlarından ayrılmaktadır. İlk olarak göçmenler ülkelerinden zulüm görmeden kendi istek ve arzuları dahilinde başka bir ülkeye göç eden kişilerdir. İkinci olarak da göçmenler vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaya devam etmektedirler. Oysa Mülteci ve sığınmacılar zaten vatandaşı oldukları ülkeden zulüm gördükleri için ülkenin korumasından da yararlanamamaktadırlar. Ayrıca diğer ülkelerin onları kabul etmemeleri durumunda tüm haklardan yoksun bir şekilde hayatlarını devam ettirmeleri oldukça zorlaşmaktadır. Göçmenler ise bu noktada herhangi bir güçlükle karşılaşmamakta gerektiği takdirde ülkelerine geri dönebilmektedirler (Mani, 2009).

Birleşmiş Milletler kimlerin mülteci olarak kabul edilerek uluslararası koruma altına alınacağını 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde belirtmiştir. Sözleşmeyi onaylayan ülkelerin sözleşmeye "coğrafi çekince" koymaları sonucu sığınmacı kavramı ortaya çıkmıştır. Türkiye bu çekince kapsamında sadece Avrupa'dan gelen göçmenleri mülteci, Avrupa dışından gelen göçmenleri ise sığınmacı kapsamında değerlendirmiştir (Akpınar, 2009). Bu nedenle Ortadoğu'da meydana gelen savaşlar ve çatışmalar nedeniyle ülkemize gelen göçmenler "coğrafi çekince" ilkesine takılmıştır. Bu ilke ile Suriye'den gelen göçmenler sığınmacı⁴ olarak kabul edilmiştir (Topçuoğlu, 2016).

2011 yılından itibaren sınırlardan Türkiye'ye giriş yapan Suriyelilere başlangıçta 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü içerisinde yer almayan "misafir" statüsü verilse de sonrasında "geçici koruma" ile hukuki bir zemin oluşturulmuştur (Uzun, 2015, s.112). Geçici koruma, sınırlara yönelen ani ve toplu nüfus hareketlerinde başvuru acil durum politikasıdır. Bu politika ile ani gelişen durumlarda kısa süreli ara çözümler oluşturulmaktadır (Özdemir E. 2017, s. 123).

İlk kez 04/04/2013 tarih ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91. Maddesinde "geçici koruma" dan bahsedilmektedir.

Suriyelilere özel bir düzenleme getiren Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 1. maddesi ile Türkiye sınırına gelen Suriyelilerin uluslararası koruma talebinde bulunup bulunmadıklarına bakılmaksızın geçici koruma kapsamına alınacakları belirtilmiştir. Geçici koruma altına alınan kişiler bu koruma altında oldukları süre zarfında hiçbir şekilde bireysel uluslararası koruma başvurusunda bulunamazlar (Yıldız, 2017, s. 32). Dolayısıyla bu yönetmelik aslında Türkiye topraklarına adım atan Suriyelileri uluslararası başvuru hakkından mahrum etmektedir (Akdeniz, 2016, s. 99). Türkiye'nin "coğrafi çekince" şartı, sığınmacıları uluslararası hukuk kurallarınca korunmasını engellemektedir. "Coğrafi çekince" şartını dünyada sadece 4 ülke devam ettirmekte ısrarcı olurken, Türkiye bu çekinceyi fiilen uygulayan tek ülkedir (Erdoğan, 2015, s. 322).

22 Ekim 2014 yılında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği, "coğrafi çekince" şartını korumaya devam etmiştir (Erdoğan,2015, s. 321). Geçici Koruma Yönetmeliği'nde Türkiye'de kalma hakkına sahip Suriyelilerin hangi hizmetlerden yararlanacakları da düzenlenmiştir. Yönetmelik

⁴ Geçici bir statüye sahip olan sığınmacılar geldikleri ülkeye iade edilemezler. Sığındıkları ülke haklarındaki yasal incelemeyi bitirene dek onlara hem yerleşim izni vermek hem de asgari yaşam standardı sağlamakla yükümlüdür (Demir vd., 2017).

de beslenme ve barınmaya 38. madde de, sağlık hizmetlerine 27. madde de, eğitim hizmetlerine 28. madde de, iş piyasasına erişime 29. madde de sosyal yardım ve hizmetlere 30. madde de, tercümanlık hizmetlerine de 31. madde de yer verilmiştir. Geçici koruma altındaki Suriyeliler bu hizmetlerin bir kısmını buldukları geçici barınma merkezlerinden, diğer bir kısmını da Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nce belirlenen illerde alabilmektedirler. Ancak bu hizmetlerin verilebilmesi kamu düzeni ve güvenliği ile kamu sağlığı açısından sakıncalı bir durumun olmadığı hallerde mümkündür (Uzun, 2015, s. 114).

Kapitalist Üretim Biçiminde Suriyelilerin İşlevi

İnsanlık tarihinin gelişimi incelendiğinde toplumlar üretim ilişkileri üzerinden sınıflandırılmaktadır. Kabile veya topluluk mülkiyetine dayalı Asyetik üretim tarzında hem tarım hem de manifaktür organizasyonlar birlikte görülmüştür (Keat ve Urry, 2001). Özel mülkiyetin oluşumundan sonra ortaya çıkan antik toplumlar, köle ve efendi olmak üzere iki sınıftan oluşmaktadır. Feodal toplumlarda efendilerin yerini toprak sahipleri, kölelerin yerini ise serfler almaktadır. (Narin, 2006). Kapitalist toplumlarda ise üretim araçlarına sahip burjuvazi ve emek gücünü özgür bir biçimde satmak zorunda kalan işçi sınıfı bulunmaktadır (Keat ve Urry, 2001).

Kapitalist üretim tarzı hem toprak mülkiyetini hakimiyet ve bağımlılık ilişkilerinden, hem de üretim aracı olan toprağı toprak mülkiyetinden ve sahibinden ayırır (Buğra, 2013). Mülksüzleşmiş bir işçi sınıfının varlığına dayanan kapitalizmde emekçi, geçim araçlarına erişmek için emek gücünü belirli bir ücret karşılığında satma özgürlüğüne sahiptir. (Bonefeld, 2014). Feodal üretimde ve köle efendi ilişkilerinde oldukça açık bir şekilde görülen "bağımlılık" ilişkisi, özgür ücretli işçilerde "perdelenerek" görünmez bir hale getirilmiştir. Yani feodalizmde var olan köle-sahiplik ilişkisi kapitalizmde hakimiyete dönüşmüştür. Marx'a göre Romalı köle sahibine zincirlerle bağliırken, ücretli işçiler ise görünmez iplerle bağlanmıştır. (Marx;Çınar).

Eski toplumlarda özgürlük kölelik yoluyla sınırlandırılırken günümüzde kapitalizm ahlaki bir kazanım olarak bireysel özgürlüğü var etmiştir. Neo-klasiklere göre kapitalist ekonomide işçi ve işverenler özgür, yasal ve eşit haklara sahip özneler olarak emek piyasasında bir araya gelerek anlaşılırlar. Aynı şekilde uluslararası göçte de işçiler özgür bir şekilde en yüksek ücretleri alabileceklerini düşündüğü yerlere göç ederler. Ancak bu durum gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü kapitalizmin her aşamasında özgür ve özgür olmayan emek kullanılmıştır. Kullanılan bu emek/göçmen emeği ya zorla getirilmiş ya da özgür emeğin sahip olduğu hakların çok azını kabul etmek zorunda kalan özgür olmayan emekten oluşmuştur (Castles ve Miller, 2008). Dolayısıyla her ne kadar Neo-Klasik iktisatçılar hem işçilerin hem de girişimcilerin özgür bireyler olarak eşit haklara sahip olduklarını ifade etseler de kapitalist sistem sınıflı bir toplumsal yapıdır ve bu toplumsal yapının en önemli unsurlarından biri de işçi sınıfıdır. İşçi sınıfı sermaye birikiminin iki aşamasında önemli işlevler görür. Bu işlevlerin açıklanabilmesi için sermayenin döngüsü ve bunun aşamalarının açıklanması gerekmektedir.

Kapitalist toplumlarda metaların ve toplumsal ilişkilerin belirli bir zaman ve mekanda artı-değer üreterek sürekli dönüşmesi, sermaye döngüsünü oluşturur. Marx'a göre bu döngü, metaların üretimi ve bu metaların satılarak realize edilmesi ile elde edilen paranın yeniden üretime tahsis edilmesi süreçlerinden oluşur (Oğuz, 2006).

Sermaye döngüsünde (P -M -M'-P') biçimsel dönüşüm aşaması olarak adlandırılan ilk aşamada meta ve emek piyasasında alıcı olarak yer alan kapitalist, parası ile emek gücü ve üretim

araçlarını alarak P – M dolaşım sürecini tamamlar (Marx, 2013b). Ancak bu aşamada sadece biçimsel dönüşüm gerçekleştiğinden, sermayenin değerinde herhangi bir değişimden söz edilemez (Cebeci, 2014). Bu dönüşümde para, nihai tüketim için değil, sadece sermayenin üretim için gerekli olan sabit (üretim araçları) ve değişir (emek-gücü) sermayeye dönüşümü için elden çıkarılmaktadır. Biçimsel dönüşüm aşamasında iki farklı ilişki ortaya çıkmaktadır. İlk ilişkide sermaye kullanım değeri elde etmek için üretim araçlarını satın alırken ikinci ilişkide emekçiler değişim değeri elde etmek için emek-güçlerini satarlar (Cebeci, 2012).

İkinci aşamada kapitalistin satın aldığı mallar, üretim araçları ve emek-gücünün, "üretken tüketimi" gerçekleşmektedir. Bu aşamada biçimsel dönüşüm aşamasında satın alınan emek-gücü üretim araçlarıyla birlikte üretime sokularak ilk aşamada devreye giren metadan (M) farklılaşmış ve değerlendirilmiş yeni bir meta (M') üretilmektedir. Burada üretilen metaların (M') ile gösterilmesi (M')'nin içerisinde artı-değer barındırmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu (M') nün başlangıçtaki (M)'den farklı, yani üretim araçlarının kullanım-değerinden farklı bir kullanım değerine sahip olduğunu da göstermektedir (Tuna, 2011; Fine ve Saad-Filho, 2011). Bu aşamada, üretim araçları ile emek-gücü üretim mekanında bir araya gelerek "yeni bir kullanım-değeri içeren" yeni bir meta ortaya çıkarmaktadır. Ortaya yeni bir meta çıktığı için bu aşamaya "üretim aşaması" ya da "gerçek dönüşüm aşaması" denilmektedir. Üretilen yeni metalar bu aşamada herhangi bir piyasaya çıkmazlar. Sermaye döngüsünde "realizasyon aşaması" olarak adlandırılan son aşamada metalar tekrar piyasalara çıkarılarak realize edilir (Cebeci, 2014). Bu aşamada piyasaya satıcı olarak dönen kapitalist, elindeki metaları satarak paraya çevirir ve böylece M' – P' alanındaki dolaşım sürecini tamamlar (Marx, 2013b).

Çalışmanın olgusal alanını oluşturan Suriyeli sığınmacılar da yerli işgücünde olduğu gibi ilk olarak biçimsel dönüşüm aşamasında devreye girmektedir. Kendisi ve ailesinin geçimini sağlamak için emek-gücünü değişim değeri elde etmek için satmak durumunda kalmaktadır. Sermaye için kullanım değeri olan Suriyeli çalışanlar gerçek dönüşüm aşamasında emek gücünü kullanarak karşılığında aldığı ücretten daha çok değer içeren yeni metalar üretmektedir. Bu noktada Suriyeli sığınmacıların yerel işçilerin yerine tercih edilmesine neden olan nedir, sorusuna cevap arandığında ilk akla gelen Göçmenlerin daha düşük ücretlere çalışmayı kabul etmeleridir. Zira daha düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmelerinin nedeni olarak zorunlu göç neticesinde ülkeye gelen göçmenlerin, geldikleri yerde tutunabilmeleri, kendilerini ve bakmakla yükümlü oldukları ailelerini asgari geçim şartlarında dahi olsa yaşamak zorunda olmalarıdır. Sermaye böylece hem daha ucuza ve uzun saatlerde hem de daha fazla işçi çalıştırarak meta üretimini ve dolayısıyla "mutlak" ve "nispi artı-değer" üretimini artırmaktadır. Sermayenin döngüsünün üçüncü aşaması olan üretim sürecinde ortaya çıkan artı-değerin realize edilmesi yani metanın satılarak paraya çevrilmesidir. Değerin yeniden para formuna dönüştürülmesi aşamasında da işçi sınıfı önem kazanmaktadır. Bu aşamada tekrar devreye giren işçiler ücret mallarına efektif talep (satın alma gücü ile donatılmış talep) yaratarak aldıkları ücretlerin tekrar sermayenin dolaşımına dönmesini sağlamaktadır. Nihai olarak işçiler sermayenin döngüsüne iki önemli işlev görmektedir. Birincisi üretim aşamasında, işgücünü kullanım değeri olarak işvane sunmaları, ikincisi ise realizasyon (yani üretilen metaların satılarak paraya dönüşmesi) aşamasındadır. Kapitalist sistemin krize girmeden devam edebilmesi için bu döngünün devamlılığı gerekmektedir. Tüm aşamaları ile tanımlanan döngüde Suriyeli göçmenlerin yerel işçilerden farklı etkileri olup olmadığı bir sonraki bölümde saha çalışmasından elde edilen veriler ile açıklanacaktır.

Saha Çalışmasında Uygulanan Yöntem ve Elde Edilen Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışmanın olgusal alanını oluşturan bu bölümde Şanlıurfa'da faaliyet gösteren firmalarda yapılan anket çalışmasının sonuçları değerlendirilmiştir. Saha çalışması 2016 yılının Mayıs-Haziran aylarında yapılmıştır. Anket çalışmasının uygulandığı firmalar tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli firmalardır. Bu firmalar, hem yerel işçi hem de Suriyeli işçi⁵ çalıştıran firmalar arasından seçilmiştir. Ayrıca ankete katılan işverenlerin Suriyeli ve yerel işçiyi aynı işyerinde (mekansal olarak) çalıştırıyor olmalarına dikkat edilmiştir. Çalışmaya katılan firma yöneticilerine firma bilgileri ve şahıs isimlerinin herhangi bir yayında kullanılmayacağına dair taahhütte bulunmuş ve böylece işyerindeki çalışma koşulları ve ücretlendirmelerle ilgili doğru bilgiler verdikleri kabul edilmiştir. Bu bilgilendirmeyi yeterli bulmayan işletmelerin bir kısmı ankete katılımı reddetmiştir. Bu nedenle ankete katılmayı kabul eden işverenlerin cevaplarının olgusal gerçeklik ile örtüştüğü düşünülmektedir. Ancak çeşitli gerekçelerle eksik veya yanlış bilgi veren işverenlerin olması da olası bir durumdur.

Çalışmada işverene, yerel işçiye ve Suriyeli işçiye olmak üzere üç farklı anket uygulanmıştır. Anketlerin her biri 31-34-36 sorudan oluşan 3 farklı soru setinden oluşmaktadır. Bu kapsamda 87'si işveren, 287'si Suriyeli çalışan ve 193'ü yerel çalışan olmak üzere toplam 567 kişiye yüz yüze anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı ile istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Veriler yorumlanırken saha çalışması esnasında yapılan gözlem, mülakat ve notlardan da faydalanılmıştır.

Suriyeli sığınmacıların sermaye döngüsünün hangi aşamalarında hangi işlevleri üstlendikleri bir önceki bölümde açıklanmıştı. Bu bölümde ise önceki bölümde yapılan tespitler, saha çalışması sonucunda elde edilen veriler ile değerlendirilmektedir. Değerlendirmeye geçmeden önce Anket çalışmasının uygulandığı Suriyeli ve yerel çalışanlar ile işverenler ile ilgili bazı demografik bilgilere yer verilmiştir.

a. Anket Çalışmasına Katılanların Demografik Yapısı

Çalışmaya katılan yerel çalışanların %71'i erkek, %29'u ise kadınlardan oluşmaktadır. Suriyeli çalışanların ise %77.7'si erkek, %22.3'ü de kadınlardan oluşmaktadır. Suriyeli ve yerel çalışanların kadın-erkek oranlarının hem birbirlerine hem de Türkiye ortalamasına (2018 verilerine göre erkekler %70.9, kadınlar %29.1) oldukça yakın olduğu tespit edilmiştir (www.tuik.gov.tr).

⁵ 15 Ocak 2016 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik'te açıkça Suriyelilerden bahsedilmese de Suriyelilerin geçici koruma altında olmaları bu yönetmelik kapsamına girmelerini sağlamaktadır. Geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler geçici koruma kimlik belgelerinde kayıtlı olarak belirttikleri ilin sınırları içerisinde Türk mevzuatına tabi olarak çalışabilmektedir. Bir yıllık olarak düzenlenen çalışma izinlerini yenilemek isteyenler yıl bitmeden 60 gün içerisinde yeniden başvurmak zorundadır. Süreyi uzatmak için başvuruda bulunanlara önce 3 yıllık, sonrasında ise 6 yıllık çalışma izni verilmektedir. Yönetmeliğe göre, geçici koruma altındaki yabancılar çalışma izni olmadan ne çalışabilirler ne de çalıştırılabilirler. Çalışma izni başvurusu iki şekilde belirlenmiştir. Çalışma izni başvurusunu "bağımlı çalışacak yabancılar" için işveren; "bağımsız çalışacak yabancılar" için ise geçici koruma altındaki yabancıların kendisi yapmak zorundadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca başvurusu kabul edilen yabancılara çalışma izni verilir ve İçişleri Bakanlığı tarafından bu durum işverene bildirilir (Korkmaz, 2017).

Tablo 1: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Cinsiyet Dağılımı

	Cinsiyet Dağılımı			
	Yerel Frekans	Yerel Yüzde	Suriyeli Frekans	
Erkek	137	%71	223	%77,7
Kadın	56	%29	64	%22,3
Toplam	193	%100	287	%100

Anket çalışmasına katılan yerel çalışanların %77.2 gibi büyük bir çoğunluğu 18-35 yaş aralığında, Suriyeli çalışanların ise %72.1'i 18-35 yaş aralığındadır. İşgücü piyasasına katılan Suriyeli sığınmacıların çoğunluğunun gençlerden oluşması hem Türkiye'deki hem de Şanlıurfa'daki genç işsizlik oranlarının yüksekliği ile de açıklanabilir. Zira işgücü piyasasında gençler arasındaki işsizlik oranı oldukça yüksektir. Anket çalışmasına katılanlarda 18 yaş altı (çocuk işçi) Suriyeli nüfusun çalışma oranı ise %5.6 ile aynı gruptaki yerel çalışan oranından (%2.6) daha yüksektir. Ancak 18 yaş altı Suriyeli çalışan oranı beklenenden daha düşük çıkmıştır. Piyasada genç işgücü potansiyelinin bol ve ucuz bir şekilde bulunması çoğu zaman düşük maliyetlerinden dolayı tercih edilen çocuk ve kadın işçi gereksinimi azaltmıştır.

Saha çalışmasının yapıldığı Şanlıurfa'da hem yerel çalışanların hem de Suriyeli çalışanların eğitim durumu dağılımlarında oldukça farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Şanlıurfa'da işgücü piyasasında yer alan yerel çalışanların eğitim düzeyinin düşük olması özellikle de üniversite mezunlarının az oluşu burada faaliyet gösteren işyerlerinin küçük ölçekli ve daha çok niteliksiz işgücü gerektiren alanlarda faaliyet gösteriyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Şanlıurfa işgücü piyasasına katılan Suriyeli çalışanların eğitim düzeyleri ise birbirinin zıddı iki noktada yoğunlaşmaktadır. Suriyeli çalışanların neredeyse 1/3'ünden fazlası yükseköğretim mezunlarından oluşmaktadır. Üniversite mezunu, meslek sahibi, kişilerin geçimlerini sağlamak için meslekleri dışında, hangi işi bulurlarsa çalışmak durumunda kalmaları bu oranı oldukça yükseltmiştir. Zira bu tespit, Suriyelilerin Türkiye'de çalıştıkları işler ile meslekleri arasındaki bağlantı incelendiğinde de ortaya çıkmıştır. Suriyeli çalışanların %70'inin şu an çalıştıkları iş ile meslekleri arasında bir bağlantının olmadığı görülmüştür.

Anket verilerine bakıldığında yerel çalışanların %71.5'i ilkökul ve ortaokul mezunundan oluşurken, lise mezunu oranı %11.4, üniversite mezunu oranı ise ancak %4'lük bir kısmı oluşturmaktadır. Lisansüstü eğitim alan yerel çalışana hiç rastlanmazken, okuma yazma bilmeyen yerel çalışan oranı ise %13 gibi yüksek bir oranda çıkmıştır. Suriyeli çalışanlarda ise çok farklı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %35.5 gibi yüksek bir orandır. Bunun nedeni Suriye'nin Heseke, Rakka ve Deirezzor gibi bazı doğu illerinde okullaşma oranının düşük olmasıdır. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı çok yüksek çıkarken, ilkökul ve ortaokul mezunlarının toplam oranı %10.8 gibi düşük bir oranla %15.7 olan lise mezunlarının oranından düşük çıkmıştır. Buna karşın üniversite mezunu olanların oranı %34.5 ile neredeyse okuma yazma bilmeyenlerin oranına eşit çıkmıştır. Ayrıca lisansüstü eğitim alan Suriyeli çalışanlara da rastlanmıştır. Lisansüstü eğitim alan Suriyeli çalışanların oranı %3.5'tir.

Tablo 2: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Eğitim Durum

Eğitim Durumu						
	Okuma bilmiyor	İlk- okul	Orta- okul	Lise	Lisans	Lisans -üstü
Suriyeli	%35.5	%4.5	%6.3	%15.7	%34.5	%3.5
Yerel	%13	%45.6	%25.9	%11.4	%4.1	%0

Şanlıurfa işgücü piyasasında aktif olarak yer alan yerel ve Suriyeli çalışanların demografik yapıları ile ilgili genel bilgiler karşılaştırmalı olarak verildikten sonra aşağıda Suriyeli çalışanların sermaye döngüsünde mutlak ve nispi artı değer oluşumuyla ilgili veriler ile bu verilerin yerel çalışanlarla karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

b. Suriyeli Çalışanların Mutlak ve Nispi Artı Değere Katkısının İncelenmesi

İşçinin bir işgününde kendisine ödenen değerden daha büyük bir değer yaratması, mutlak artı değer, emeğin yoğunluğunun artırılması ise nispi artı değer olarak tanımlanır. Karını artırmak isteyen sermaye bunu ilk olarak mutlak artı değer üretimini artırarak elde etmeye çalışır. Mutlak artı değer üretimini de ancak çalışma sürelerini uzatarak sağlayabilir. Bu nedenle sermaye sahibi, işgününü elinden geldiğince uzatmaya çalışırken işçi de işgününü belirli normal bir sürede tutmaya çalışır. Ancak emek gücünün kendine özgü niteliği onun sermaye tarafından tüketimine sınırlamalar getirir. (Marx ve Engels, 2016). Kapitalist mutlak artı değeri daha fazla artıramadığında bu kez de aynı iş günü içerisinde emeğin yoğunluğunu artıran yöntemleri (nispi artı değer) geliştirir. Bu yöntemde, artı değer, iki farklı yolla elde edilir. Birinci yolda, işçinin kendini yeniden var etmesi için kullandığı ücret malları miktarının azalması veya aynı miktarda ücret malları almak için gerekli emek zamanının azaltılması ikinci yolda ise, üretim yöntemlerini değiştirecek yeni teknolojilerin geliştirilmesi gerekmektedir (Ercan, 2006).

Daha önce de bahsedildiği gibi yasal olarak belirlenen günlük 8 saatten fazla çalışma ve bu fazla çalışmanın karşılığının ödenmemesi mutlak ve nispi artı-değeri ortaya çıkarmaktadır. Suriyelilerin mutlak ve nispi artı-değere katkılarını ortaya çıkarmak için oluşturduğumuz soru seti ile aynı zamanda yerel çalışanların da mutlak veya nispi artı-değere yaptıkları katkı ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda Tablo-1'de yerel ve Suriyeli çalışanların yanı sıra işverenlerin de işçileri günde kaç saat çalıştırdığına dair bilgilere yer verilmiştir. Çalışma sürelerine dair soru işverenlere "istihdam ettiğiniz işçilerin günlük çalışma sürelerine ne kadardır" şeklinde yönlendirilmiştir.

Tablo 1: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Günlük Çalışma Saatleri Dağılımı

Günlük Çalışma Saatleri						
	8 saatt en az	8 saat	8-10 saat	10-12 saat	12 saatten çok	Toplam
Yerel	%1	%21.8	%38.2	%28.5	%10.4	%100
Suriyeli	%4.2	%9.1	%36.6	%38.3	%11.8	%100
İşveren	%0	%21.8	%43.7	%24.2	%10.3	%100

İşverenlerin toplamda %78.2'si işçilerini günde 8 saatten fazla çalıştırmaktadır. Yerel çalışanların %77.1'i, Suriyeli çalışanların ise %86.7'si günde 8 saatten fazla çalışmaktadır. Bu durum bize Şanlıurfa işgücü piyasasında çalışma sürelerinin esnek olduğunu ve yalnızca Suriyelilerin değil aynı zamanda yerel çalışanlarında çalışma sürelerinin çok uzun olduğunu göstermektedir. OECD'nin çalışma süreleri en uzun olan ülkeler sıralamasında Türkiye'nin 14. sırada yer alması sadece Şanlıurfa özelinde değil Türkiye genelinde de çalışma sürelerinin uzun olduğunu göstermektedir (OECD, 2017).

Mutlak artı-değerin üretimine dair katılımcılara yöneltilen ikinci soru fazla mesai yapıp yapmadıklarıdır. Yerel çalışanların %69.4'ünün, Suriyeli çalışanların ise %72.5'inin fazla mesai yaptıkları, işverenlerin ise %79.2'sinin çalışanlarını 12 saatten fazla çalıştırdıkları ortaya çıkmıştır. Tablo-2'de yerel ve Suriyeli çalışanların fazla mesai ücreti alıp almadıkları ile işverenlerin fazla mesai ücreti verip vermedikleri ile ilgili oranlar yer almaktadır.

Tablo 2: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar ile İşverenlerin Fazla Mesai Ücreti Dağılımı

Fazla Mesai Ücreti				
	Bazen	Her zaman	Hiçbir zaman	Toplam
Yerel	%16.1	%35.2	%48.7	%100
Suriyeli	%9.8	%15	%75.2	%100
İşveren	%21.8	%31	%47.2	%100

Yerel çalışanların %48.3'ü fazla mesai ücretlerini hiçbir zaman almazken, her zaman alanların oranı %35.2 dir. Suriyeli çalışanların %75.2'si fazla mesai ücretlerini hiçbir zaman almazken, sadece %15'i düzenli olarak almaktadır. İşverenlerin ise %47.2'si fazla mesai ücreti ödememektedir. Bu orana %21.8'lik oranın çoğunluğunun da eklendiği düşünülürse bu oranın epey arttığı anlaşılmaktadır.

Bütün bu verilerden de anlaşılacağı gibi çalışma saatlerinin uzatılması ile karşılığı ödenmemiş emek zamanının artırılmasıyla belirlenen mutlak artı-değer üretiminin hem yerel çalışanlar hem de Suriyeli çalışanlardan sağlandığı görülmektedir. Suriyelilerin içinde buldukları

koşullardan dolayı bu sürece daha fazla katkı sağladığı/sömürüldüğü açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu durum Şanlıurfa'daki işgücü piyasasının oldukça esnek çalışma koşullarına sahip olduğunu göstermektedir. Bu koşullara sahip bir piyasa, rekabet avantajının yanında sermaye birikimi açısından da avantajlar sağlamaktadır. Sermaye birikimine katkı sağlayan bir diğer faktör de ücretlerin⁶ düşük olmasıdır.

Yapılan saha çalışmasında çalışanların ücret alma sıklıkları ve ücret aralığına dair sorular yöneltildiğinde yerel çalışanların %64.2'si aylık, %22.3'ü haftalık ve %13.5'i günlük olarak ücret aldıkları tespit edilmiştir. Suriyeli çalışanların ise %38.3'ü aylık, %33.8'i haftalık, %27.9'u da günlük olarak ücret almaktadır. Yerel çalışana kıyasla Suriyeli çalışanların daha çok günlük ve haftalık olarak ücret almalarının en temel nedeni hem güvenceli çalışma noktasında henüz konumlarının tanımlanmamış olması hem de işverenin Suriyeli işçilerin çalışma performanslarını görmek, (deneme sürecinden geçirmek) için geçici olarak çalıştırma eğiliminde olmalarıdır. Bazı işverenler de sadece kısa süreli işlerde çalıştırmak için Suriyelileri tercih etmektedir.

Emek-gücü satışı, ücretli emekçinin tek geçim kaynağıdır. Emekçinin emek-gücünü koruyabilmesi, günlük bazı malları tüketmesiyle mümkündür. Bu durumda işçinin kendini koruması, yani yeniden üretmesi için bazı satın almaları gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu nedenle de emek-gücüne yapılan ödemelerin belli aralıklarla sürekli olarak yenilenmesi gerekmektedir (Marx, 2013b). Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmeliğin 10. Maddesinde ücret konusu, "geçici koruma sağlanan yabancılara asgari ücretin altında ücret ödenemez." hükmüyle açıkça belirtilmiştir. İş mevzuatı zaten bu güvenceyi sağladığından dolayı bu hükme gerek yoktur (Ekşi, 2013) Bu hükme rağmen birçok sektör ve iş kolunda asgari ücretin altında ücret verilmektedir. Özellikle de Suriyelilerin düşük ücretlerde çalışmayı kabul etmek zorunda kalmaları ile birlikte yerel çalışanlarında ücretleri düşme eğilimi göstermektedir. Tablo-3'te yerel ve Suriyeli çalışanlara ödenen aylık ücretler gösterilmektedir.

Tablo 3: Yerel ve Suriyeli Çalışanların Aylık Ücret Dağılımı

	Aylık Ne Kadar Ücret Alıyorsunuz					Toplam
	500 t l altı	500-800 t l	800-1100 t l	Asgari ücret ⁷	Asgari ücret+	
Yerel	%1.6	%6.7	%17.1	%39.9	%34.7	%100
Suriyeli	%4.2	%17.1	%42.2	%16.4	%20.1	%100

⁶ Ücret, emek gücünün belli bir süreliğine alınması ile başlayan üretim sürecinde işçi sadece artık değeri değil aynı zamanda kendi ücretini de üretir. İşçiye ödenen bir aylık ücret aslında onun geçen ayki emeğinden başka bir şey değildir. Kısacası ücret, işçi emeğinin kılık değiştirmiş halidir (Marx, 2013a). Bu durum, emeğin karşılığı ödenmiş ve karşılığı ödenmemiş emek olarak ayırımını ortadan kaldırır. "her çeşit emek karşılığı ödenmiş emek gibi görünür." Bu noktada emekçi ile köle arasında büyük bir fark vardır. Mülkiyet ilişkisinden dolayı kölenin kendisi, yani kendini yeniden üretmesi, için çalışması gözardı edilirken; emekçinin ücret alıyor olması, emekçinin karşılıksız, yani bedava, çalışması para ilişkisi içerisinde örtbas edilir (Marx ve Engels, 2016).

⁷ Anketin yapıldığı esnada asgari ücret aylık olarak net 1300 t l idi.

Yerel çalışanların %25.4'ü, Suriyeli çalışanların ise %63.5'i asgari ücretin altında ücret almaktadır. Tabloda düşük ücretlerle çalışan Suriyeli oranı yerel çalışan oranından yüksek çıkarken asgari ücret ve üzeri çalışan oranlarında yerel çalışan oranları Suriyeli çalışan oranlarından yüksek çıkmaktadır. Bu durum Suriyeli çalışanların yerel çalışanlara göre daha düşük ücretlerle çalıştığını göstermektedir. Suriyeli çalışanların yerel çalışanlarla aynı işi yapmalarına rağmen neredeyse yerel çalışanların aldığı ücretin yarısını almaları Suriyeli çalışanların en temel sorununu oluşturmaktadır. Ancak vasıf gerektiren işlerde özellikle de taş işlemeciliği alanında yerel çalışanlarla Suriyeli çalışanlar eşit ücret almaktadır. (Lordoğlu ve Aslan, 2015).

Aynı işi yapan aynı nitelikteki işçilerden bir kısmının daha düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmeleri işçilerin içinde buldukları koşullarla açıklanmaktadır. Eğer işçi ücret gelirine bağımlı ise yani hane içinde ücret gelirlerinin payı büyük ise daha düşük ücretlerde çalışmayı kabul etmek zorunda kalmaktadır. Ücretler hane geliri içinde düşük bir paya denk geliyorsa işçi düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmemektedir (Wallerstein, 2016). İşçilerin ekonomik koşullarına göre belirlenen bu olgu düzensiz göçle birlikte ülkemize gelen Suriyeli sığınmacılarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Saha çalışması sırasında yaptığımız bire bir görüşmeler ve anket çalışmasında ülkelerini bırakıp gelmek zorunda kalan sığınmacıların yeni bir ülkede yaşamlarını sürdürebilmek için kötü koşullar altında ve normalde yerel işçinin çalışmayı kabul etmediği ücret düzeylerinde çalışmayı kabul ettikleri görülmektedir. Tablo-4'te yerel ve Suriyeli çalışanlar arasındaki ücret farklılıklarına dair yöneltilen soruya işverenlerin, yerel işçilerin ve Suriyeli işçilerin verdikleri yanıtların oransal dağılımı görülmektedir.

Tablo 4: Yerel ve Suriyeli Çalışanlar Arasında Ücret Farkı Dağılımı

	Ücret farkı			Toplam
	Biraz var	Çok var	Hiç yok	
Yerel	%52.6	%22.5	%24.4	%100
Suriyeli	%44.6	%30	%25.4	%100
İşveren	%46	%19.5	%34.5	%100

İşverenlerin %46'sı, yerel çalışanların %52.6'sı ve Suriyeli çalışanların %44.6'sı yerel ile Suriyeli çalışanlar arasında ücret farkının biraz olduğunu belirtirken işverenlerin %19.5'i, yerel çalışanların %22.5'i ve Suriyeli çalışanların %30'u yerel ve Suriyeli çalışan arasında ücret farkının fazla olduğunu belirtmişlerdir. İşverenlerin %34.5'i, yerel çalışanların %24.4'ü ve Suriyeli çalışanların %25.4'ü yerel ve Suriyeli çalışan arasında hiçbir ücret farkının olmadığını belirtmiştir.

Kayıt dışı istihdamın çok yüksek olduğu Şanlıurfa'da Suriyeli ve yerel çalışanlar arasındaki gerçek ücret farklılıklarını net olarak tespit etmek oldukça zordur. Zira kayıt dışı istihdam sayesinde birçok mali yükümlülükten kurtulan işletmeler bu kazanımları bütçelerinde tuttukları için kayıtlı sektörlere oranla rekabet üstünlüğü elde etmektedir. (Yıldız, 2017). Bu aşmada devreye Suriyeli sığınmacılar girmektedir. Yapılan saha çalışmasında kayıtdışı çalışma oranlarına bakıldığında Suriyeli çalışanların %96.2'sinin yani neredeyse tamamının sigortasız çalıştığı tespit edilmiştir. Yerel çalışanlar içinde sigortasız çalışanların oranı ise %48.2'dir.

Burada dikkatleri çeken en önemli nokta ise sadece Suriyelilerin değil yerel çalışanların da sigortasız çalışma oranının yüksekliğidir. Suriyeli çalıştıran şirketlerin çoğunluğunun kurumsal bir yapıya sahip olmayan küçük ve orta ölçekli aile şirketi olması, çalışanların güvencesiz/sigortasız çalışmalarına neden olan en önemli faktörlerden biridir. Bir diğer faktör ise Suriyeli çalışanların sigortasız çalışarak yerel işgücünü de sigortasız çalışmak zorunda bırakmasıdır. Bu durum Marx'ın "yedek işgücü ordusu" kavramı ile açıklanabilir.⁸

c. Suriyeli Çalışanların Realizasyon Sürecine Katkıları

Sermaye birikim sürecinin krize girmemesi için üretilen malların pazara çıkması ve pazarda alıcı bulması gerekmektedir. Üretim sürecinde emek gücünün kullanım değerini satın alan sermaye sahipleri, yani işverenler realizasyon aşamasında üretilen metallerin satıcısı konumundadır. İşçiler ise üretim sürecinde emek gücü satıcısı olarak yer alırken realizasyon aşamasına kendi ürettikleri ürünlerin alıcısı konumuna gelmektedir. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa, sermaye döngüsünün biçimsel dönüşüm aşamasında üretim sürecine dahil olan işçiye realizasyon aşamasında, yani metallerin yeniden paraya çevrilmesi noktasında, tekrar ihtiyaç duyulmaktadır. Sürecin başında emek gücü kullanımı için işçiye ödenen ücretler, sürecin sonunda meta satışı ile işçiden geri alınarak bu değer sermayenin döngüsüne dahil olmaktadır. Böylelikle sermaye döngüsü tamamlanmış ve sermaye yeniden değerlendirilmiş olur. Ancak metallerin satışının gerçekleşebilmesi –realizasyon krizinin yaşanmaması- için işçilerin ücretlerinin/gelirlerinin belirli bir seviyede olması gerekir. Bu bağlamda, Suriyeli çalışanların realizasyon sürecine katkısını tespit edebilmek için "ailede başka çalışan var mı?", "herhangi bir yerden yardım alıyor musunuz?" ve "haneye giren toplam nakdi gelir-para- miktarı ne kadardır?" soruları katılımcılara yöneltilmiştir.

"Ailede başka çalışan var mı?" sorusuna Suriyeli çalışanların %55.7'si "evet" cevabını vermiştir. Suriyelilerin gelirini artıran bir diğer faktör olan –aynı ve nakdi- yardımlar ile ilgili veriler incelendiğinde Suriyelilerin %48.6'sının devletten, akrabalarından, STK'lar ve/veya çevreden yardım aldıkları görülmüştür. Cebeci'nin (2017) çalışmasında belirttiği gibi Türkiye'ye sığınan Suriyelilere Türk Kızılay'ı ve STK'lar ile uluslararası yardım kuruluşları tarafından aynı veya nakdi yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımlar Suriyeli işçilerin kendilerini yeniden üretmek için kullandıkları gerekli emek zamanının düşmesini sağlamaktadır. Bu şekilde nispi artı değer üretiminin artışı ile sermaye birikimi de artmaktadır.

Suriyeli çalışanların realizasyon sürecine katkılarının araştırıldığı analizin son ayağında haneye giren nakdi gelirin ne kadar olduğuna dair veriler Tablo-5'de verilmektedir.

⁸ Çalışan işçilerin aşırı derecede çalıştırılması dışarıda işsiz olarak bekleyen yedek işgücü ordusunu büyütürken, dışarıda bekleyen yedek işgücü ordusu da rekabet açısından çalışan işçiler üzerinde bir baskı oluşturarak onların aşırı derece çalışmasına ve işverenlerin isteklerine boyun eğmelerine neden olmaktadır (Marx, 2013a).

Tablo 5: Suriyeli Çalışanların Hanesine Giren Toplam Nakdi Gelir (Para) Miktarı Oranları

	Eve Gelen Para Miktarı					Toplam
	500-800tl	900-1100tl	1300-1600tl	1700-2000tl	2000tl üzeri	
Frekans	36	89	83	26	53	287
Yüzde	%12.5	%31	%28.9	%9.1	%18.5	%100

Ankete katılan Suriyeli çalışanların hanesine giren toplam para miktarına bakıldığında Suriyeli çalışanların yaklaşık olarak %43.5'nin hanesine (yardımlar ve başka çalışan olmasına rağmen) giren toplam nakdi gelirin, asgari ücretin⁹ altında olduğu görülmektedir. Suriyeli çalışanların %28.9'u 1300 ila 1600 TL arasında, %9,1'inin 1700-2000 TL. arasında ve %18.5'nin 2000 TL ve üzeri toplam gelire sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların %56,5'i asgari ücret ve üzeri nakit gelir elde etmektedir.

Türkiye'de Mayıs 2020 itibariyle dört kişilik bir ailenin açlık sınırı 2.438 TL., yoksulluk sınırı ise 7.942 TL.,dir. Saha çalışmasının yapıldığı 2016 yılında 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı 1.432 TL., yoksulluk sınırı ise 4.665 TL.dir. Anket çalışmasında Suriyeli çalışanlardan 53 kişi 2000 TL. üzerinde gelir elde ettiğini belirtmiştir. Bunlardan 4 kişi 2-4 kişiden oluşan ailede, 14 kişi 4-6 kişiden oluşan ailede, 9 kişi 6-8 kişiden oluşan ailede, 10 kişi 8-10 kişilik ailede ve 16 kişi ise 10'dan fazla kişiden oluşan ailede yaşadıklarını belirtmiştir.

Elde edilen veriler ankete katılan Suriyeli çalışanların yarısından fazlasının asgari ücret ve üzerinde nakit gelir elde ettiklerini göstermesine rağmen bakmakla yükümlü oldukları aile bireylerinin sayısının 4-6 ve üzerinde yoğunlaşması, gelirin büyük bir kısmının ihtiyaçların satın alımı için harcandığı tezini desteklemektedir. Bu durum Suriyeli çalışanların hem mal ve hizmet üretiminde işgücü olarak hem de realizasyon aşamasında efektif talep olarak sermaye birikimine katkı sağladıklarını göstermektedir.

Sonuç

2011 yılında Suriye'de başlayan ayaklanmalar ve çatışma başka ülkelerin de sürece müdahil olduğu bir savaşa dönüşmüştür. Ülkede yaşanan çatışmalı ortamdan kaçan Suriyeliler komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Suriye göçü ile Türkiye'ye resmi olarak 3,5 milyondan fazla, resmi olmayan kaynaklara göre de 4-5 milyondan fazla Suriyeli sığınmıştır. Kitleli/düzensiz olarak Türkiye sınırlarına gelen Suriyeli göçmenler "açık kapı politikası" ile sınır illerden içeri alınmıştır. Suriyelilere "geçici koruma" sağlanmıştır. Ancak ilk dönemlerde geçici olarak değerlendirilen göçmenler, yaşanan göçün dokuzuncu yılı doldurulurken Türkiye'deki toplumsal yaşama uyum sağlamaktadırlar. Büyük kitleler halinde gerçekleşen Suriye göçü yerli toplum açısından da çeşitli etkiler doğurmuştur. Çalışmada zor koşullarda Türkiye'ye gelen Suriyelilerin kapitalist üretim ilişkilerinde hangi etkileri ortaya çıkarttığı araştırılmıştır. Bu amaçla sınır illerinden biri olan Şanlıurfa'da uygulanan saha çalışması ile Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasına ve sermaye birikim sürecinin hangi aşamalarına etkide

⁹ Saha çalışmasının yapıldığı 2016 yılında Türkiye'de asgari ücret net 1300 TL.dir.

buldukları tespit edilmiştir. Bu amaçla öncelikle sermaye döngüsünün aşamaları açıklanmıştır. Sahadan elde edilen bulgular Suriyeli göçmenlerin sermaye birikimine ilk olarak "biçimsel dönüşüm" aşamasında işgücünü satarak üretim sürecine girdiği tespit edilmiştir. Göçmenler "gerçek dönüşüm" aşamasında çoğu zaman günlük 10-12 saat çalışmakta ve mutlak artı-değer üretimini artırmaktadırlar. Böylece işverenin elde ettiği artı-değer artmakta ve sermaye birikimini arttırıcı etki yapmaktadır. Diğer taraftan Suriyeli işçiler uzun çalışma saatlerinde düşük ücretlerle çalışmayı kabul ederek işveren için nispi artı-değer üretimini de artırmaktadır. Suriyelilerin bu koşullarda çalışmayı kabul etmesi Şanlıurfa'daki yerel sermayelerin rekabet gücünü arttırıcı bir etki yaratmaktadır. Ayrıca sermaye döngüsünün son aşaması olan realizasyon aşamasında üretilen mallara efektif talep oluşturan Suriyeli göçmenler, birikim mekanizmasına ikinci kez katkıda bulunmaktadır.

Üretim sürecinde ortaya çıkan artı-değerin daha büyük bir kısmına sermayenin el koymasını sağlayan bu süreç, sermayenin maliyetlerini düşürerek sermaye birikimi açısından olumlu etkiler oluşturmaktadır. Ancak Suriyeli göçmenlerin zorunlu göçün olumsuzlukları ve geldikleri ülkede tutunabilmek için düşük ücretler ile çalışmayı kabul etmeleri yedek işgücünü arttırarak bu işlerde çalışan tüm işçilerin ücretlerinde düşürücü etki oluşturmuştur. Bu koşullar sınıf içindeki rekabeti arttırarak işçilerin kazanımlarını azaltmış ve sermaye birikiminin artmasına katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

- Akdeniz, E. (2016). Ölüm Koridorundan Mülteci Pazarlığına: Sığınamayanlar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Akpınar, T. (2009). Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Apak H. (2014). Suriyeli Göçmenlerin Uyum ve Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Bonefeld, W. (2014). "Önsöz", Ö. Göztepe (Der.), İlkel Birikim Sermayenin Kaldırıcı, Nota Bene Yayınları, Ankara.
- Buğra, A. (2013). İktisatçılar ve İnsanlar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Castles, S., ve Miller M. (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri, Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cebeci, A. (2012). Bilmediğimiz Kapitalizm Gizli Elin Kurumsallaşması: YOİKK, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Cebeci, A. (2014). Yeni Değerlenme Alanı Olarak Cezayir ve Emperyalizm'in Bugünü, A. M. Özdemir (Der.), *Kolektif Emperyalizm: Mağribden Maşrika Dönüşümün Ekonomi Politikası* içinde (ss.163-201). Ankara: İmge Yayınları.
- Cebeci, A. (2017). "Göçmen Emeği ve Sermaye Birikimine Etkileri: Suriyeli Sığınmacıların İstihdamı Şanlıurfa Örneği", A. Tilbe, S. Bosnalı, Y.Topaloğlu (Der.), *Göç Konferansı 2017 Seçilmiş Bildiriler* içinde (ss.61-71).London: Transnational Press London

- Çakır, S. (2011). Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (23): 209-222.
- Çelik, N. (2012). Türkiye’de Göç Veren İllerde İç Göç Sorununun Yönetiminde Stratejik Planlama Modeli Yapılandırılması (Yayınlanmış Doktora Tezi), Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Demir, M., Çelik, A. ve Uluç V. (2017). Suriyeli Sığınmacılar Şanlıurfa Üzerine Bir İnceleme (Sorunlar, Algılar ve Beklentiler), Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ekşi, N. (2013). ILC’nin “Yabancıların Sınırdışı Edilmesine İlişkin 2014 Taslak Kuralları” nın Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleriyle Mukayesesi ve Bu Kuralların Türkçe Tercümesi, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 33(1): 1-30.
- Ercan, F. (2006), Değer Teorisi: Kapitalizmde İçsel İlişkilerin Örgütleyicisi D. Yılmaz, F. Akyüz, F.Ercan, K: R. Yılmaz, Ü. Akçay, T. Tören (haz). *Kapitalizmi Anlamak* içinde (ss.31-56). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2015). Türkiye’de Kitlesele Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler, M. M. Erdoğan ve A. Kaya (Ed.), *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* içinde (ss.315-347) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fine, B. ve Saad-Filho A. (2010). Marx’ın Kapital’i. (N. Satılğan, Çev.). İstanbul:Yordam Kitap.
- İçduygu A. ve Aksel D.B. (2012). Türkiye’de Düzensiz Göç, Uluslararası Göç Örgütü: Erişim Tarihi: 21 Ocak 2020 Erişim Adresi: <https://docplayer.biz.tr/29513-Turkiye-de-duzensiz-goc.html>
- Keat, R. ve Urry J. (2001). Bilim Olarak Sosyal Teori, (N. Çelebi, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Korkmaz, M. (2017). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri ve Değerlendirmeler, Sosyal Güvence Dergisi, (13): 57-83.
- Lordoğlu, K., Aslan, M. (2015). Araştırma-Saha Notları: Beş Sınır Kenti Ve İşgücü Piyasalarında Değişim: 2011-2014, Göç Dergisi,2(2): 249-267.
- Mani, S. M. (2009). Devletler Özel Hukukunda Göçmenlerin Statüsü Ve Göçmenlere Ait Düzenlemeler (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Marx, K. (2013a). Kapital: Ekonomi Politigin Eleştirisi, 1. Cilt, (M. Selik, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2013b). Kapital: Ekonomi Politigin Eleştirisi, 2. Cilt, (M. Selik, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. ve Engels F. (2016). Devlet ve Hukuk, (R. Serozan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Narin, Ö. (2006). Sınıf Çözümlerinin Med Cezirleri, Marx, Weber Ve Ötesi D. Yılmaz, F. Akyüz, F.Ercan, K: R. Yılmaz, Ü. Akçay, T. Tören (haz). *Kapitalizmi Anlamak* içinde (ss.57-100). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Naz, Y. (2015). Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikası Ve Uluslararası Göçün Türkiye’deki Güncel Sorunları (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Cebeci, A. & Çelik, E. (2021), "Kapitalist Üretim İlişkilerinde Suriyeli Sığınmacıların Rolü: Şanlıurfa Örneği", *Fiscaoeconomia*, 5(1), 136-152.

- OECD. (2017). Employment Outlook 2017, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2020. Erişim Adresi: https://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2017_empl_outlook-2017-en.
- Oğuz, Ş. (2006) Sermayenin Uluslararasılaşması Sürecinde Mekansal Farklılaşmalar ve Devletin Dönüşümü. D. Yılmaz, F. Akyüz, F.Ercan, K: R. Yılmaz, Ü. Akçay, T. Tören (haz). *Kapitalizmi Anlamak* içinde (ss.147-212). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri, Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi (ANKASAM), 1(3), 114-140.
- Özgür, N. (2016). Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskanlılar, Mübadiller, İslamlar, 'G' Grubu, Mülteciler, 'Tekne Mültecileri. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç*, içinde (ss.199-216). İstanbul:İletişim Yayınları.
- Sert, D. Ş. (2016). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç*, içinde (ss.29-40). İstanbul:İletişim Yayınları.
- Topçuoğlu, R. A. (2016). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketleri. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç*, içinde (ss. 501-518). İstanbul:İletişim Yayınları.
- Tuna, Ş. Gürçağ. (2011). Bir Kavram Kapitalizm Neyi Anlatır? Türkiye'de Kapitalizmin ve Fetişizmin İnşa Süreci, İstanbul:Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, "İşsizlik Oranları", Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2019 Erişim Adresi: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- Uzun, A. (2015). Günümüzün Sosyal ve Ekonomik Sorunu Olan Suriyelilerin Mülteci ve Ekonomi Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi, Ankara Barosu Dergisi, (1): 106-120.
- Ünlü, G. (2007). Uluslararası Göç ve Göçmenliğin Değişen Koşulları İçinde "Mültecilik" (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Wallerstein, I. (2016). Tarihsel Kapitalizm Ve Kapitalist Uygarlık, Çev. (N. Alpay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yıldız, T. (2017). Suriyelilerin Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdama Etkileri Ve Bunun Yansıması Olarak Türkiye'ye Maliyetleri Üzerine Bir İnceleme, İktisadi, İdari ve Siyasi Araştırmalar Dergisi, 2(3): 30-46.